

TİCARİ SERBESTLEŞME-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN BOOTSTRAP KANTİL REGRESYON YARDIMIYLA ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Hasan Alp ÖZEL*
Yrd. Doç. Dr. Funda SEZGİN**

ÖZET

Günümüzde birçok alanda sıklıkla kullanılan küreselleşme kavramı, hayatımızın geniş bir alanını etkilemektedir. Küreselleşme ile birlikte üretim faktörleri dolaşımı önündeki ulusal sınırlar etkisini kaybetmekte ve dünya ölçeğinde büyük bir pazar oluşmaktadır. Ticari serbestleşme küreselleşmenin önemli bir yapı taşı oluşturmaktadır. Her ekonomi yapısal özelliklerine göre çeşitli düzeylerde ticari serbestleşme politikaları uygulamaktadır. Ülkelerin ticari serbestleşme düzeyi, ticari açıklık seviyesiyle ölçülmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin ticari açıklık seviyesinin ekonomik büyümeyi ne yönde ve derecede etkilediğinin belirlenmesidir. Analizde, 1998.Q1-2011. Q4 çeyrek dönemlik veriler ile "Bootstrap Kantil Regresyon" yöntemi uygulanmış, ticari açıklığın büyüme üzerinde arttırıcı istatistik anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Ticari Serbestleşme, Ticari Açıklık, Bootstrap Kantil Regresyon

Jel Kodları: C00, F41, F43

ABSTRACT

The concept of globalization, which is used in many fields today, also affects a large part of our lives. Globalization has led to the elimination of national borders' effect on the circulation of production factors and a world scale market has been formed. Trade liberalization forms an important part of globalization. Every economy adopts various levels of trade liberalization policies based on their economies' structural characteristics. Trade liberalization levels of countries are measured by their level of openness. The aim of this study is to identify the degree to which level of trade openness has affected economic growth. The analysis processes the data of 1998Q1 to 2011Q4 quarterly data by using Bootstrap quantile regression method. The

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

** İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü.

results of the study conclude that trade openness has bootsing effect on the economic growth and that the results are statistically significant.

Keywords: *Economic Growth, Trade Liberalization, Trade Openness Bootstrap Quantile Regression*

Jel Codes: *C00, F41, F43*

GİRİŞ

Küreselleşmenin yayılması ve ekonomilerin küreselleşme sürecine katılması son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Ticari serbestleşme, küreselleşmenin önemli bir yapı taşıdır. Özellikle, gelişmiş ülkeler öncülüğünde başlayan ticari serbestleşme politikalarını, gelişmekte olan ülkeler de hızla benimsemiş ve mal ve hizmet akışı önündeki ulusal engelleri azaltan politikalara yönelmişlerdir. Ülkelerin ticari serbestleşme ile mal ve hizmet akışı önündeki ulusal engelleri azaltıcı politikalara yönelmelerinin temel nedeni, ticari serbestleşmenin hedeflenen ekonomik büyümeye ulaşılmasını kolaylaştıracağına düşünülmesidir. Ülkelerin ticari serbestleşme düzeyi, ticari açıklık seviyesi ile ölçülmektedir.

Ticari serbestleşmenin ticarete katılan bütün ülkeler için ekonomik büyümeyi desteklediği görüşü klasik iktisatçılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Geleneksel dış ticaret teorileri, dış ticareti ülkelerin yapısal farklılıklarından yarar elde etme biçiminde yorumlamıştır. Özellikle 1960'dan itibaren klasik dış ticaret teorilerinin, dış ticareti açıklamada yetersiz kaldığı görüşü yeni dış ticaret teorilerinin oluşmasına neden olmuştur. Klasik dış ticaret teorilerinden farklı olarak yeni dış ticaret teorilerinin önemli ölçüde teknolojik yenilik, ürün farklılaştırması, eksik rekabet piyasası ve ölçek ekonomileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı ticari serbestleşme teorileri hakkında genel bilgi verdikten sonra Türkiye'nin ticari açıklık seviyesinin ekonomik büyümeye etkisinin incelenmesidir. Analizde, 1998.Q1-2011.Q4 dönemi için Bootstrap Kuantil Regresyon yöntemi kullanılarak tahminleme yapılarak, sonuçlar yorumlanmıştır.

1. TİCARİ SERBESTLEŞME

Ticari serbestleşme, mal ve hizmet ticareti önündeki doğrudan veya dolaylı sınırlama ve kontrollerin kaldırılmasını ifade etmektedir. Ticari açıklığın artması, ucuz iş gücünün de yardımıyla gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeleri yakalaması için önemli bir fırsat sunmaktadır (Lewer, 2002: 313). Ekonomik büyüme, piyasa genişliğiyle yakından ilgilidir. Ticari serbestleşme, bir yandan yeni ürünlerin oluşturulmasına, diğer yandan ise pazar payının artırılmasına olanak sağlamaktadır (Ades ve Glaeser 1999: 1025).

Ulusal üretimin hem yerel hem de ithal girdiler ile gerçekleştirildiği dışa açık bir ekonomide, ticari serbestleşmenin önündeki gümrük tarifeleri, uzun dönemde ülkenin ekonomik büyümesini ve kişi başına düşen geliri olumsuz yönde etkilemektedir (Lee, 1993: 299). IMF'e göre, özellikle gelişmekte olan ülkeler için dış ticaret politikaları, ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir faktördür. Ülkelerin ekonomik büyümeyi sağlamasının en iyi yolunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesi olduğu savunulmaktadır (Rodegues ve Rodrik, 2000: 261-262).

Ticari açıklık genel olarak ihracatta bir artış meydana getirmektedir. Bu durum açık ekonomilerin uzun dönemde daha hızlı büyümesine olanak sağlamaktadır. İhracat sürecinin ithal edilen girdi ve makinelerin kolay elde edilebilirliği ile bağlantılı olarak gelişmekte olan ekonomilerde teknolojik ilerlemeyi hızlandırdığına dair önemli çalışmalar bulunmaktadır (Dolar, 1992: 523-524).

2. TİCARİ SERBESTLEŞME TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

Ticari serbestleşmenin dış ticarete katılan bütün ülkeler için ekonomik büyüme ve dolayısıyla da ekonomik refah artışı sağlayacağı görüşünü ilk olarak klasik iktisatçılar tarafından dile getirilmiştir. Klasik dış ticaret teorileri olarak isimlendirilen bu teoriler, özellikle 1960'dan sonra ekonomik büyümeyi açıklamada yetersiz kaldığı yönünde önemli eleştiriler almış ve yeni dış ticaret teorileri olarak isimlendirilen ve önemli ölçüde eksik rekabet, ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomilerine önem veren yeni teorilerin doğmasına neden olmuştur (Çakmak, 2006: 34).

2.1. Klasik Ticari Serbestleşme Teorilerine Genel Bakış

Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” adlı eseriyle modern iktisadın kurucusu olarak kabul edilmektedir (Kjeldsen-Kragh, 2002: 89). Smith’e göre, Merkantilist düşüncenin aksine dış ticarete bulunan her ülkenin ekonomik refahının artması mümkündür (Bayraktutan, 2003: 176-177). Smith, serbest ticaret ve uzmanlaşmanın sağladığı yararları Mutlak Üstünlükler Teorisi ile açıklamıştır. Bir ülke, hangi malı daha az maliyette üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşarak o malın ihracatçısı olmalı, pahalıya ürettiği malı ise ithal etmelidir (Saçık, 2009: 166).

Mutlak Üstünlükler Teorisi’ne göre, bir ülke tüm malları diğer ülkeden daha ucuza üretebiliyorsa, dış ticaret yapması karlı olmayacaktır. Mutlak Üstünlükler Teorisi’nin bu eksikliğini, David Ricardo (1817) Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile gidermeye çalışmıştır (Dinler, 2009: 523-524). Teoriye göre, ülkelerin dış ticaretten yarar sağlamaları için mutlak üstünlüğe sahip olmasına gerek yoktur. Bir ülkenin birden fazla malda mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda en çok maliyet avantajına sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşmalı ve diğer malı ithal etmelidir (Dikkaya ve Deniz, 2006: 165).

Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, ülkeler arasındaki üretim maliyetleri farkı olduğu sürece kazançlı dış ticaret yapılabileceğini savunmaktadır. Ancak teori, ülkelerin üretim maliyetlerinin neden farklı olduğu konusuna değinmemiştir. Ricardo, bunu emek verimliliğinin uluslararası farklılığına bağlamış, ancak bu farklılığın kaynağını açıklamamıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler Teorisi’nin bu eksikliğini Eli Hecksher, “Faktör Donatımı Teorisi” ile gidermeye çalışmıştır. Daha sonra Bertil Ohlin çalışmasında Faktör Donatımı Teorisi’ni geliştirici çalışmalarda bulunmuştur. Bu ikilinin çalışmalarından dolayı teori Hecksher–Ohlin Teorisi olarak isimlendirilmektedir. Faktör Donatımı Teorisi’ne göre, bir ülkede hangi üretim faktörü daha bolsa, bu üretim faktörünün yoğun şekilde kullanıldığı ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle ülke, üretim faktörü bol olan malları daha ucuza üretmekte ve dolayısıyla da ülkenin bu mallarda uzmanlaşması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2009: 79-80).

2.2 Yeni Ticari Serbestleşme Teorilerine Genel Bakış

Klasik dış ticaret teorilerinin uluslararası ticaret yoğunluğunu açıklamada yetersiz kalması özellikle 1960'dan itibaren yeni dış ticaret teorilerinin doğmasına neden olmuştur. Yeni ticaret teorileri, son zamanlardaki coğrafya ve ticaret hakkındaki literatür, ekonomistlerin ticaret anlayışlarını büyük ölçüde zenginleştirmiştir. Yeni ticaret teorilerine göre, ticaret ve ticaretten elde edilen gelirler, firmaların ölçek ekonomilerini kullandıkları ve rekabetin mükemmel olmadığı bir ortamda ürün farklılıklarını takip ettikleri için herhangi bir karşılaştırmalı üstünlük modelinden bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. (Markusen, 2005: 169).

Keesing ve Kravis tarafından ortaya atılan Nitelikli İşgücü Teorisi'ne göre sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümü nitelikli işgücü farklılığı ile açıklanmaktadır. Bu farkın sebebi faktör fiyatları, faktör verimliliği ve faktör oranlarından kaynaklanmaktadır (Keesing, 1965: 288). Nitelikli emeğe sahip olan ülkeler bu ürünleri üretip ihraç ederken, niteliksiz emeğe sahip olan ülkeler niteliksiz emeği içeren malları üretmekte ve ihraç etmektedir (Atik, 2006: 25).

Posner tarafından ortaya atılan Teknoloji Açığı Teorisi'ne göre sanayileşmiş ülkeler arasında meydana gelen ticaretin önemli bir bölümü yeni mal ve üretim süreçlerine dayanmaktadır. Teknoloji Açığı Teorisi'ne göre teknolojik yenilik üretimde farklılık yaratmaktadır. Yeniliğin meydana geldiği üründe ülke karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır. Bu sayede teknolojik yenilik diğer ülkelere geçmeden üretilen ürünler, bu teknolojiye sahip olmayan ülkelere ihraç edilmektedir. Teori yeni teknolojiler sayesinde meydana gelen yeniliklerin patent ve fikri hak yasaları ile korunması sonucuna bu yenilikleri bulan firmaların monopol gücüne sahip olunacağını savunmaktadır. Dolayısıyla bu yeniliklerin oluşturulduğu ülkeler bu malların üretiminde karşılaştırmalı bir üstünlük elde etmektedir. Zamanla teknolojinin diğer ülkeler tarafından kullanılması ve daha ucuza üretilmesi durumunda ise ilk ülke bu üstünlüğünü kaybetmektedir (Karluk, 2009: 168-170).

Vernon tarafından ortaya atılan Ürün Dönemleri Teorisi, Teknoloji Açığı Teorisi'nin genelleştirilmiş ve geliştirilmiş bir şeklidir. Teoriye göre ürünün ilk olarak üreten ülke öncelikle iç pazara yönelmekte, daha sonra ihracata başlamaktadır. Sonraki aşamada ise, yeni ürün diğer ülkeler tarafından

da üretilmeye başlanmaktadır. Bu durumda ürünü daha düşük maliyette üretebilen ülkeler, ihracat piyasasında daha ağırlıklı bir yer edinmektedir. Bu durumda, yenilikçi ülkenin ihracatında azalma yaşanmaktadır. Sonuçta yenilikçi ülke, ürünün üretimini daha ucuza üreten ülkeye bırakmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 101). Teori yeni bir ürünün bulunuşundan başlayarak standart bir ürün haline dönüşüncüye kadar yeni ürünün, olgunlaşan ürün ve standart ürün olmak üzere üç temel dönemden geçtiğini savunmaktadır (Vernon, 1966: 195).

Linder tarafından öne sürülen Tercihlerde Benzerlik Teorisi'ne göre ürünlerin ticareti üretim maliyetinden çok ülkeler arasında zevk ve tercihlerin benzerliğine bağlıdır (Seyidoğlu, 2009: 104). Ülkedeki firmalar, halkın en çok talep ettiği malları üretecektir. Dolayısıyla da bu malların ülke içinde geniş bir piyasası bulunmaktadır. Bu malların yurtdışına ihraç edildiği en uygun ülkeler ise ülke halkının tercihlerinin benzer olduğu diğer ülkelere oluşmaktadır. Bu şekilde talep yapıları birbirine benzeyen ülkeler daha çok ticaret yapmaktadır (Öztürk, 2009: 38-39). Ülkelerin ne tür mallarda uzmanlaşacağı ülkelerin iç taleplerine ve ülkelerin gelir seviyesine bağlıdır. Gelir seviyesi birbirine yakın ülkeler arasındaki ticaret hacmi gelir seviyesi farklı ülkeler arasındaki ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında daha yüksek olmaktadır (Emirhan, 2008: 863).

Graham ve Haufbauer'ın öne sürdüğü Ölçek Ekonomileri Teorisi'ne göre bazı endüstriler ölçek ekonomisi avantajlarından yararlanarak üretim artışına olanak sağlamaktadır. Üretim artışı endüstride maliyetlerin azalmasına neden olmaktadır. Söz konusu maliyet avantajı ise, bu endüstrilerin bulunduğu ülkelere, bu ürünlerin üretiminde avantaj sağlamaktadır (Dinler, 2009: 529).

Monopolcü Rekabet Teorisi benzer yapıdaki ülkelerin endüstriler arası büyük hacimli ticaret akışının nedenlerini açıklamaya yönelik oluşturulmuştur (Helpman, 1987: 63). Teori ile bir ülkenin aynı malın değişik türlerinin hem ihracatçısı hem de ithalatçısı olmasının sebepleri açıklanmaktadır. Sanayi kesimindeki firmalar genellikle ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışmaktadır. Bu durum ise zaman içerisinde monopolcü rekabet piyasasının oluşumuna neden olmaktadır. Uzmanlaşmaya gidilen sanayi dallarında sadece belirli mal türleri üretilmekte ve bu mallar ihraç edilirken, dışarıdan da değişik mal türleri ithal edilmektedir. Bir ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip endüstri dallarında net ihracatçı konumundadır. Ayrıca bu

endüstri ürünlerinin bir kısmını da ithal etmektedir. Ülkeler faktör donatımı bakımından ne ölçüde benzerlik gösterirse aralarındaki ticaret o derece endüstri içi olmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 106-107).

Zaman içinde özellikle sanayi ülkeleri faktör donanımı bakımından birbirlerine benzemektedir. Dolayısıyla, dünya ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğün sebep olduğu endüstriler arası ticaretten ziyade, ölçek ekonomilerinin neden olduğu endüstri içi ticaret önemli bir yer tutmaktadır (Öztürk, 2009: 32). Günümüzde uluslararası ticaret büyük oranda, farklı ürün gruplarının değişiminden çok aynı ürün gruplarının değişiminden oluşmaktadır (Yılmaz, 2009: 2).

Krugman ve Lancaster tarafından geliştirilen Ürün Farklılaştırması Teorisi'ne göre, bir firma tarafından üretilen ürün, piyasada var olan veya piyasaya girme potansiyeli bulunan firmalarca üretilen veya üretilecek ürünlerin tam ikamesi olmamaktadır. Mal farklılaştırması sayesinde tüketiciler dış ticaret yoluyla daha çeşitli tüketim malı alma olanağına kavuşurken, üreticiler için ölçek ekonomisinden kaynaklanan maliyet düşüşleri meydana gelmektedir. Maliyetlerde meydana gelen düşüşler ise fiyatlara yansiyarak tüketicilere daha çeşitli mal demetini, daha düşük fiyata alma olanağı sağlamaktadır (Öztürk, 2009: 45-46).

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi, Porter tarafından geliştirilmiştir. Bu teorianın ayırt edici özelliği, uluslararası firmaların küresel piyasada nasıl başarılı olacağına ilişkin koşulları incelemesidir (Öztürk, 2009: 47). Ülkelerin güçlü ihracatçı, yapısı ülkelerdeki çokuluslu şirketlerin rekabetçi, yapısından kaynaklanmaktadır (Porter, 1990: 74).

Günümüzde uluslararası ticaret, klasik iktisadi görüşün incelediği pazar ekonomisine benzememektedir. Geleneksel dış ticaret teorileri, uluslararası ticareti, ülkelerin mevcut farklılıklarından yarar elde etme biçiminde algı-larken, özellikle 1960'dan itibaren uluslararası ticaret Ar-Ge içinde önemli olan ölçek ekonomileri ve yakın teknoloji yarışındaki liderlik kaymalarını yansıtmaktadır. Uluslararası uzmanlaşmayı belirleyen faktörlerin başında teknoloji gelmektedir. Birçok endüstride karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağı Ar-Ge ve deneyim yoluyla sağlanan bilgidir. Teknolojik gelişmeler bilgi üretimini içerirken aynı zamanda uluslararası ticaret teorilerini de şekillendirmekte, yayılma yoluyla dışsal ekonomiler üretmektedir (Bayraktutan,

2003: 184).

3. TİCARİ SERBESTLEŞME DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

Ticari serbestleşme düzeyi, ticari açıklık seviyesi ile ölçülmektedir. Ticari açıklık, vatandaşların ve yabancıların, vatandaşlar arasındaki işlemlere uygulanmayan suni maliyetler olmaksızın işlem yapabilmeleri derecesini göstermektedir. Yerel ürünlere uygulananların dışında tarifeye bağlı olan ya da olmayan sınırlamalar, sağlık ve güvenlik gereklilikleri yurtdışından alım yapma maliyetini arttırmaktadır (Berg ve Krueger, 2003: 50)

Literatürde yer alan temel ticari açıklık ölçütlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Spilimbergo vd., 2003: 305-307):

- Penn World Table (1995)'den doğrudan elde edilen sabit fiyatlarla (İhracat+İthalat) / GSYH ile ölçülen ticari akışlar,

- Barro ve Lee (1996)'den elde edilen kara borsa döviz kurunun tersi. Bu, bozulan ticari rejimlerin sıklıkla kara borsa primi olarak yansıtılan döviz oranındaki bozulmaları etkilediği gerçeğine dayanan ticari kötüleşmenin dolaylı bir ölçüsüdür. Bu nedenle, kara borsa priminin tersi ticari bozulmanın bir ölçüsüdür,

- Chenery ve Syrquin (1986) tarafından ileri sürülen Ticarete Uyarlanmış Ölçü Yapısı. Bu gösterge gözlemlenen ticaret kompozisyonunun beklenen ticaret kompozisyonundan sapmasını ölçer,

- Lee Ölçüsü 1 (Lee1). Ticari açıklığa dair çıktı tabanlı endeks geleneğini takiben, Lee ticari yönelimin bir ülkenin coğrafik nitelikleri ile belirlendiğine dair iddiaya dikkat çeken iki ölçü sunmaktadır. Bu ölçülerden birincisi aşağıdaki regresyona dayanmaktadır:

$$(X+ M)/GSYH = c + \alpha \ln(\text{area}) + \beta \ln(\text{dist}) + \gamma \ln(1 + \text{bmexch}) + u,$$

Bu formülde, area ülkenin yüzölçümü, dist her bir ülkenin 1985 yılındaki ikili ithalat değerleri açısından dünyadaki büyük ihracatçılara olan uzaklığı ve bmexch kara borsa döviz kuru oranıdır. Bir ülkenin açıklığı, coğrafik boyut ile temsil edilen doğal kaynak gelirleri gibi yapısal özellikler ve uzaklık

değişkeni ile ölçülen doğal ticari sınırların varlığı ve kara borsa döviz kuru oranı ile temsil edilen ticari bozulmalara göre belirlenmektedir.

- Lee Ölçüsü 2 (Lee2). Bu bir önceki ölçünün bir argüman olarak kara borsa primini kapsamayan bir varyasyonudur:

$$(X+ M)/GSYH = c + \alpha \ln(\text{area}) + \beta \ln(\text{dist}) + u.$$

Ticari açıklık derecesini ölçmek için kullanılan farklı yöntemler olsa da, ticari açıklık derecesini ölçmek için en sık kullanılan yöntem ithalat ve ihracat değerlerinin mutlak toplamalarının GSYH bölünmesidir (Özel, 2012: 25).

Kimi yazarlarca ticari açıklığın teknoloji transferine de olanak sağladığı, bu durumun ise ekonomik büyümeyi hızlandırdığı savunulmaktadır. Ayrıca, daha açık ekonomiler ölçek ve verimlilik artışı da sağlamaktadır (Loko ve Diouf, 2009: 5).

Edwards (1998) çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan iki ülkeli bir model oluşturmuştur. Bu modelde farklı girdi kullanımının olduğu ve sermaye akışının olmadığı varsayılmaktadır. Yenilik, lider ülke olarak da tanımlanan gelişmiş ülkede oluşturulurken, takipçi ülke olarak da tanımlanan gelişmekte olan ülke bu teknolojik yenilikleri taklit etmektedir. Bu durumda gelişmekte olan ülkenin büyüme oranı taklit maliyetlerine bağlıdır. Eğer teknolojiyi taklit etme maliyeti, teknolojiyi üretme maliyetinden daha düşük ise gelişmekte olan ekonomi, gelişmiş ekonomiden daha yüksek bir büyüme oranına ulaşacaktır. Bu modelde taklit maliyetleri ve ticari açıklık derecesi arasında doğal bir bağ vardır. Bu bağ daha açık ekonomilerin yeni fikirleri elde etme kabiliyetinin daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

4. TİCARİ SERBESTLEŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİ ANALİZİ

Analizin kapsamı, diğer tüm değişkenler sabit kabul edildiğinde, Ticari Açıklık (TA), ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesine yöneliktir. Türkiye için 1998.Q1-2011.Q4 dönemini kapsayan çeyrek dönemlik seriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ticari açıklık ve ekonomik büyüme verileri milyon ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri

Dağıtım Sistemi ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TUIİK) derlenmiştir. Veri seti analizinde Eviews 7.1 programı kullanılmıştır. Ticari açıklığın hesaplanmasında literatüre uygun olarak (ihracat+ithalat)/GSYH formülü kullanılmıştır.

4.1. Kantil Regresyon Yöntemi

En Küçük Kareler regresyonunda (EKK) hataların karelerinin toplamı minimize edilmektedir. Hataların kareleri yerine farklı değerlerin minimizasyonu da söz konusu olmaktadır. Bu durumda alternatif regresyon modelleri olarak adlandırılan farklı regresyon modelleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerinden biri de Kantil Regresyon'dur.

Kantil Regresyon Modelleri koşullu ortalama fonksiyonları ve koşullu kantil fonksiyonları için tahmin yapılmasında kullanılmaktadır. Kantil Regresyon, Medyan Regresyon'un belirlenen kantiller için genelleştirilmiş halidir. Bu regresyon modelleri uç değerlere ve eğikliğe EKK'dan daha az hassastır. Kantil regresyon, ilk olarak regresyondaki klasik varsayımlardan hata terimlerinin normal dağılması varsayımını ihmal eden robust (sağlam) bir regresyon tekniği olarak ortaya çıkmıştır ve daha kapsamlı bir regresyon görüntüsü sunmak amacıyla tasarlanan bir yöntemdir (Koenker, 2005:112). EKK regresyon modelinde hata teriminin değişkenlerin değerinden bağımsız olduğu (varyanslar homojen) varsayılmaktadır. Kantil regresyon modelinde ise, hata terimlerinin değişkenliğine izin verilmekte ve varyans yapısına ilişkin herhangi bir varsayımı bulunmamaktadır (Baur vd., 2004: 4685). Kantil regresyon modeli aslında yerleşim modelidir. Basit yerleştirme modeli,

$$Y_i = \beta + e_i$$

olarak ifade edildiğinde, burada yer alan Y_i , simetrik F dağılım fonksiyonuna sahip bağımsız, özdeş bağımlı, β medyanlı tesadüfi değişkendir. Bu modelde θ 'inci örnek kantili,

$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \left\{ \sum_{i: y_i \geq \beta} \theta |y_i - \beta| + \sum_{i: y_i < \beta} (1 - \theta) |y_i - \beta| \right\}$$

ifadesinin minimizasyonu ile elde edilmektedir. Bunu doğrusal regresyon modeli,

$$y_i = x_i' \beta + e_i$$

θ .’inci kantil regresyon gözlem değerlerinin işaretlerine dayalı olarak,

$$\theta \min_{\beta} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \operatorname{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) (y_i - x_i' \beta)$$

şeklinde tahmin edilmektedir. Burada $\operatorname{sgn}(a)$, a ’nın işaretidir ve pozitif ise “1”, negatif veya sıfır şeklinde ise “-1” değerini almaktadır. Tahminlerin bu şekilde, yani; gözlem değerlerinin büyüklüğü yerine gözlem değerlerinin işaretlerine dayalı olması, Kantil regresyonun robust bir yöntem olmasını sağlamaktadır. Minimizasyon için birinci mertebe koşulun sağlanması gerekmektedir. Birinci mertebe koşulunun $K \times 1$ vektörü,

$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \operatorname{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) x_i = 0$$

olarak gösterilmektedir. Bu ifade, Birinci Mertebe Koşulu Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)’ne uyan bir moment fonksiyonudur. Moment fonksiyonu,

$$\psi(x_i, y_i, \beta) = \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \operatorname{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) x_i$$

biçiminde tanımlanabilir. $\psi(\cdot)$ ’nin moment fonksiyon olarak geçerli olabilmesi için

$$E[\psi(x_i, y_i, \beta_{\theta})] = 0$$

koşulu gerektirmektedir. GMM yöntemi kullanılarak elde edilen parametre tahminleri tutarlı ve asimtotik olarak normal dağılımlı olmaktadır. Belirli düzenleme şartları altında,

$$\sqrt{n}(\hat{\beta}_{\theta} - \beta_{\theta}) \xrightarrow{L} N(0, \Lambda_{\theta})$$

olarak gösterilebilir. Burada,

$$\Lambda_{\theta} = \theta(1 - \theta) \left(E \left[f_{u_{\theta}} \left(\frac{0}{x_i} \right) x_i x_i' \right] \right)^{-1} E [x_i x_i'] \left(E \left[f_{u_{\theta}} \left(\frac{0}{x_i} \right) x_i x_i' \right] \right)^{-1}$$

biçiminde tanımlanır. Olasılık değeri “1” olduğunda ve $f_{u\theta}(0/x) = f_{u\theta}(0)$ ise, yani; hata teriminin yoğunluğu sıfır etrafındaysa ve x 'ten bağımsızsa Λ_θ ;

$$\Lambda_\theta = \frac{\theta(1-\theta)}{f_{u\theta}^2(0)} \left(E[x_i x_i'] \right)^{-1}$$

şeklinde sadeleştirilmektedir. $f_{u\theta}(\cdot/x)$, x 'den bağımsız olduğunda, tüm kantillerin parametre vektörleri sadece kesim noktalarında farklılık göstermektedir. Kantil katsayılarını yorumlayabilmek için y 'nin açıklayıcı değişkenine göre şartlı kantilinin kısmi türevi alınmaktadır. Türev alındığında,

$$\delta Quant_\theta(y_i / x_i) / \delta x_{ik}$$

olmaktadır. Bu türev x 'in k 'inci değerindeki marjinal değişime göre θ 'inci şartlı kantildeki marjinal değişimi vermektedir (Behr, 2008:570).

4.2. Bootstrap Tahminleri

Bootstrap yöntemi $\hat{\beta}_\theta$ 'nin asimtotik matrisinin şekline göre üç farklı yolla hesaplanmaktadır. Bunlar; “Desing Matris Bootstrap Tahmincisi”, “Hata Bootstrap Tahmincisi” ve “Sigma Tahmincisi”dir.

Genel şartlar altında, asimtotik matrisin tutarlı tahmincisini sağlayan Desing Matris Bootstrap Tahmincisi için bootstrap örnekleri x ve y F_{xy} 'nin deneysel bileşik dağılımından çekilir. F_{xy} dağılımından tesadüfi olarak çekilmiş örnek (y_i^*, x_i^*) , $i = 1, \dots, n$ olduğunda

$$y_i = x_i' \beta_\theta + u_{\theta i}$$

için $Quant_\theta(y_i / x_i) = x_i' \beta_\theta$ olacaktır. Burada $Quant_\theta(y_i / x_i)$ y_i 'nin şartlı kantilidir. Bu ilişkiden yararlanarak,

$$y^* = x^* \beta_\theta + u_\theta^*, y^* = (y_1^*, \dots, y_n^*)' \text{ ve } X^* = (x_1^*, \dots, x_n^*)'$$

şeklinde yazılmaktadır.

β_θ^* , y^* 'nin x^* üzerindeki kantil regresyonundan belirlenen bootstrap tahmini gösterir ve bootstrap tahminlerini elde etmek için B kere tekrarlanabilir. Λ_θ 'nin bootstrap tahmincisi aşağıdaki gibi oluşmaktadır (Colin, 2011:4).

$$\hat{\Lambda}_{\theta}^{DMB} = \frac{n}{B} \sum_{j=1}^B (\hat{\beta}_{\theta_j}^* - \bar{\beta}_{\theta}^*)'$$

4.3. Bulgular

Bootstrap yöntemi ile 500 iterasyon ve 1000 replication ile gerçekleştirilmiştir. Knuth (1969) algoritması ile rastsal üretim (random generator) elde edilmiştir. Bootstrap tercihi veri sayısının az oluşundan kaynaklanmıştır. GSYH verisi yeni bir hesaplama yöntemiyle 1998 yılı itibariyle elde edildiği için bu kısıt nedeniyle sağlam (robust) tahminler üretmek amaçlı bootstrap yöntemi tercih edilmiştir. Modelin tahmininden önce simetri olup olmadığı ölçen Wald Test kullanılmış, daha sonra Q1=0.25 ve Q3=0.75 dilimlerinin hesaplanmasına gerek olduğu Ho hipotezi kabul edilerek anlaşılmıştır. Her üç kantil için model tahmin edilmiş, hataların mutlak sapması en küçük olan Q2=0.5 için model yorumlanmıştır.

Tablo 1: Simetri İçin Wald Test Sonuçları

Symmetric Quantiles Test				
Equation: UNTITLED				
Specification: GSYH C TA				
Test Summary		Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Wald Test		12.30620	1	0.0189
Restriction Detail: b(tau) + b(1-tau) - 2*b(.5) = 0				
Quantiles	Variable	Restr. Value	Std. Error	Prob.
0.25, 0.75	C	3.02E+11	1.99E+11	0.029

Wald Tets sonucuna göre simetri olmadığını belirten H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda kantil regresyonun EKK tahminlerine göre daha robust tahminler vereceği literatürde bir çok araştırmacı tarafından belirlenmiştir.

Tablo 2: Kuantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları

Dependent Variable: GSYH				
Method: Quantile Regression (Median)				
Sample: 1998Q1 2011Q4				
Included observations: 56				
Bootstrap Standard Errors & Covariance				
Bootstrap method: XY-pair, reps=1000, rng=kn, seed=530042179				
Sparsity method: Kernel (Epanechnikov) using residuals				
Bandwidth method: Hall-Sheather, bw=0.25395				
Estimation successfully identifies unique optimal solution				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	184.4096	8.512395	21.66366	0.0000
Ticari açıklık	0.636312	0.098778	6.441836	0.0000
Pseudo R-squared	0.660554	Mean dependent var		101.8404
Adjusted R-squared	0.648712	S.D. dependent var		12.33896
S.E. of regression	10.41265	Objective		201.0418
Quantile dependent var	97.86128	Restr. objective		314.4000
Sparsity	25.26730	Quasi-LR statistic		35.89088
Prob(Quasi-LR stat)	0.000000			

Modelin uyum iyiliği ölçütü Quasi LR test sonucunda $p < 0.05$ olduğundan modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model sonucunda Pseudo R² değerine bakıldığında, ticari açıklık değişkeni tek başına GSYH değerini %66 etkilemekte, yani; aralarında %66 ilişki olduğu belirlenmektedir. Model katsayısına bakıldığında ise, ticari açıklıkta meydana gelen 1 birimlik değişimin GSYH'yı 0.63 oranında artırıcı ve istatistik anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönünde bulunan sonuç Tupy (2005), Milner vd. (2008), Chang vd. (2009), Winters vd. (2004), Panagariya (2004), Guttman ve Richards (2006) ile paralellik göstermektedir.

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kalkmasının uzmanlaşmayı arttıracığı (Giovanni ve Levchenko, 2009: 558), rekabet ve bilgi transferinin teşviki sayesinde, ülkelerin ekonomik seviyelerinin birbirine yaklaşacağı

savunulmaktadır (Caminis, 2007: 181).

Ticaretin serbestleştirilmesi piyasadaki rekabeti de arttırmaktadır. Artan rekabet teknolojik yenilikler ve yeni ürünlerin oluşmasını da teşvik etmektedir (Grossman ve Helpman, 1989: 1280-1281). Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve ticari açıklık politikalarının uygulanması ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Ancak ekonomik büyümenin sürekli mi olacağı veya kısa dönem için mi geçerli olacağı ekonominin yapısal değişkenlerine de bağlıdır (Edwards, 1992: 31). Karşılaştırmalı üstünlüğe göre uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri gibi kavramlar dış ticareti ülke ekonomisi için kazançlı hale getirmektedir. Bu bağlamda benzer ekonomik yapıya sahip ülkelerden ticari açıklık politikası uygulayan ülkeler, kapalı ekonomilere göre daha yüksek gelir ve tüketim düzeyini sağlama şansını yakalamaktadır (Grossman ve Helpman, 1990: 1). Daha yüksek ticari açıklık ve beşeri sermayeye sahip ülkeler, daha düşük ticari açıklık ve daha düşük beşeri sermayeye sahip ülkelere göre daha hızlı bir büyüme kaydetmektedir (Dutttagupta ve Mlachila, 2008: 4-5).

Ticari serbestleşme ve ticari açıklığın artması ekonomik büyümeyi başlıca dört temel kanaldan etkilemektedir. Bu kanalları artan sermaye birikimi, faktör fiyatlarının eşitlenmesi, bilginin yayılması ve teknolojinin yayılması olarak sıralamak mümkündür. Ticaretin büyüme üzerindeki etkisini, ticari açıklığın teknolojik değişime ve gelişime olanak vermesi olarak belirtmek mümkündür (Utkulu ve Özdemir, 2004: 246).

SONUÇ

Ülkeler arasındaki mal ve hizmet akışkanlığı önündeki sınırlamaların kaldırılması olarak karşımıza çıkan ticari serbestleşmenin önemi klasik iktisatçılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Klasik dış ticaret teorisi, dış ticaretin oluşumunu ülkelerin yapısal farklılıklarından yarar sağlama temeline dayandırmıştır. Bu sayede ticarete katılan ülkelerin ekonomik büyümeyi hızlandırabileceğini savunmuştur. 1960'dan itibaren klasik dış ticaret teorilerinin mevcut dış ticaret akımlarını açıklamada yetersiz kalması yeni dış ticaret teorilerinin oluşmasını sağlamıştır. Yeni dış ticaret teorileri ülkelerin yapısal farklılıklarının yanında, meydana gelen teknolojik yenilikler, eksik

rekabet piyasalarının varlığı, tüketici tercihleri, ölçek ekonomisinden yararlanma amacı, mal farklılaştırması, rekabet gibi geniş bir yelpazede dış ticareti açıklamaktadır.

Ticari serbestleşme sadece mal ve hizmet akışını hızlandırmamakta aynı zamanda teknoloji transferini de sağlamaktadır. Dolayısıyla, ticari serbestleşme düzeyi daha fazla olan ülkeler yeni teknolojilere daha hızlı ulaşmaktadır. Yeni teknolojilerin kullanımı ise, ekonomik verimlilikte bir artış yaratmaktadır. Ülke ekonomilerinin yeni teknolojilere adapte olması ülkedeki beşeri sermaye stoğunu da arttırmaktadır. Ticari serbestleşme sonucunda uzmanlaşmanın artması, yeni teknolojilerin kullanılması ve rekabetin artması ekonomik büyümeyi de olumlu yönde etkilemektedir.

Ticari serbestleşme düzeyi ticari açıklık seviyesi ile ölçülmektedir. Bootstrap kantil regresyon tahmin sonuçlarına göre, diğer değişkenler sabitken ticari açıklık Türkiye’de ekonomik büyümeyi olumlu yönde (pozitif ve istatistik anlamlı) etkilemektedir. Bu sonucun temel nedeni, ticari açıklığın genel olarak ihracatta bir artış yaratmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye ihracatının önemli bir kısmını ithal edilen girdilerden sağlamaktadır. Ticari açıklık ithal edilen girdi, makine ve teknolojinin kolay elde edilebilirliğini arttırmaktadır. Bu durum bir yandan yeni teknoloji kullanımını teşvik ederken diğer yandan ekonomideki verimliliği arttırarak düşük maliyette üretim yapılmasına olanak sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

ADES, F. Alberto, Edward L. GLAESER (1999), “Evidence on Growth, Increasing Returns, And The Extent of The Market”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 144, No. 3, 1999, pp.1025-1045.

ATİK, Hayriye (2006), **Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme**, Bursa, Ekin Kitapevi.

BAUR, D.,SAISANA, M., NIELS, N. (2004), “Modelling The Effects of Meteorological Variables on Ozone Concentration a Quantile Regression Approach”, **Atmospheric Environment**,vol:38, No.28, pp. 4689–4699.

BAYRAKTUTAN, Yusuf (2003), “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorile-

ri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss. 175-186.

BEHR, A., (2008), “Quantile Regression for Robust Bank Efficiency Score Estimation”, **European Journal of Operational Research**, vol:200, No: 2, pp. 568–581.

BERG, Andrew, Anne, KRUEGER (2003), “Trade, Grow, and Poverty-A Selective Survey”, **Annual World Bank Conference on Development Economics, The New Reform Agenda**, Ed. Boris Pleskovic, Nicholas Stern, The World Bank and Oxford University Press, pp. 47-90.

CAMINIS, Asimina (2007), “Fakir Ülkelerin Dünya Ticaret Sistemine Entegre Edilmesi”, Çev. Bahar Burtan Doğan, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 20, ss. 177-195.

CHANG, Roberto, Linda KALTANI, Norman V. LOAYZA (2009), “Openness Can Be Good For Growth: The Role of Policy Complementarities”, **Journal of Development Economics**, Vol. 90, Issue 1, pp. 33-49.

COLIN Chen, (2011), “An Introduction to Quantile Regression and the QUANTREG Procedure”, SAS Institute Inc., **Paper No: 213-30**, pp.1-24.

ÇAKMAK, Özge, Aynagöz (2006), “Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere Arasında İmalat Endüstrisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı: 1991-2004”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Yıl: 2, Sayı: 1, s. 30-47.

DİKKAYA, Mehmet, Fatih DENİZ (2006), “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, ss. 163-181.

DİNLER, Zeynel (2009), **İktisada Giriş**, 15. Basım, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

DOLAR, David (1992), “Outward-Oriented Developing Economies Really do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985”, **Economic Development & Cultural Change**, Vol. 40, Issue 3, pp. 523-544.

DUTTAGUPTA, Rupa, Montfort MLACHILA (2008), “What is Really

Good for Long-Term Growth? Lessons from a Binary Classification Tree (BCT) Approach”, **IMF WorkingPaper WP/08/263**, Western Hemisphere Department, International MonetaryFund, pp. 1-27.

EDWARDS, Sebastian (1998), “Openness, Productivity and Growth: What do We Really Know?” **The Economic Journal**, Vol. 108, No. 447, pp. 383-398.

EDWARDS, Sebastian (1992), “Trade Orientations, Distortions and Growth in Developing Countries”, **Journal of Development Economics**, Vol. 39, Issue 1, pp. 31-57.

EMİRHAN, P. Narin (2008), “Türk Dış Ticaretinin Alternatif Modeller Açısından Değerlendirilmesi (1982-2000)”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 28, ss. 861-875.

GIOVANNI Juliandi, Andrei A. LEVCHENKO (2009), “Trade Openness and Volatility”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 91, No. 3, pp. 558-585.

GROSSMAN, M. Gene, Elhanan HELPMAN (1990), “Trade, knowledge Spillovers, and Growth”, **National Bureau of Economic Research**, NBER WorkingPaper No. 3485, pp. 1-12.

GROSSMAN, M. Gene, Elhanan HELPMAN (1989), “Product Development and International Trade”, **The Journal of Political Economy**, Vol. 97, No. 6, pp. 1261-1283.

GUTTMANN, Simon, Anthony RICHARDS (2006), “Trade Openness: An Australian Perspective”, **Australian Economic Papers**, Vol. 45, Issue 3, pp. 188-203.

HELPMAN, Elhanan (1987), “Inperfect Competition and International Trade: Evidence from Fourteen Industrial Countries”, **Journal of the Japaneseand International Economics**, Vol. 1, Issue 1, pp. 62-81.

KARLUK, S. Rıdvan (2009), **Uluslararası Ekonomi Teori Politika**, İstanbul, Beta Basım A.Ş.

KEESING, B. Donald (1965), “Labor Skills and International Trade:

Evaluating Many Trade Flows with a Single Measuring Device”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 47, No. 3, pp. 287-294.

KJELDSSEN-KRAGH, Soren (2002), **International Economics**, Copenhagen Business School Press.

KOENKER, R. (2005), **Quantile Regression**, Econometric Society Monographs, Cambridge University Press.

KNUTH, D. E (1969), “Seminumerical Algorithms”, **The Art of Computer Programming**, Volume 2, No. 1, Boston: Addison Wesley.

LEE, Jong-Wha (1993), “International Trade, Distortions, and Long-Run Economic Growth”, **IMF Staff Papers**, Vol. 40, No.2, pp. 299-328.

LEWER, J. Joshua (2002), “International Trade Composition and Medium-Run Growth: Evidence of a Causal Relationship”, **The International Trade Journal**, Vol. 16, Issue 3, pp. 295-317.

LOKO, Boileau, Mame, Astou DIOUF (2009), “Revisiting the Determinants of Productivity Growth: What’s New?”, **IMF Working Paper WP/09/225**, Middle East and Central Asia Department, International Monetary Fund, pp. 1-29.

MARKUNSEN, R. James (2005), “The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade”, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 9, No.2, pp. 169-189.

MILNER, Chris, Oliver MORRISSEY, Evious ZGOVU (2008), “Trade Facilitation in Developing Countries” **CREDIT Research Paper No. 08/05**, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham, pp. 1-34.

ÖZEL, H. Alp (2012), “Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 19, ss.21-43.

ÖZTÜRK, Nazım (2009), **Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama**, Ankara, Palme Yayıncılık.

PANAGARIYA, Arvind (2004), “Miracles and Debacles: In Defence

of Trade Openness”, **The World Economy**, Vol. 27, Issue 8, pp. 1149-1171.

PORTER, E. Michael (1990), “The Competitive Advantage of Nations”, **Harvard Business Review**, March-April, pp. 73-91.

RICARDO, David (1817), **Principles of Political Economy and Taxation**, London, Elecbook Classics, Released 1817, Republished 2001, The Electric Book Company Ltd.

RODEIGUES, Francisco, Dani RODRIK (2000), “Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic’s Guide to the Cross-National Evidence”, **NBER/Macroeconomics Annual** (MIT Pres), Vol. 15, Issue 1, pp. 261-325.

SAÇIK, Y. Sinem (2009), “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme”, **KMÜ İİBF Dergisi**, Yıl: 11, Sayı 16, ss. 162-171.

SEYİDOĞLU, Halil (2009), **Uluslararası İktisat**, 17. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları No. 24.

SPIILIMBERGO, Antonio, Juan Luis LONDONO, Miguel SZEKELY (2003), “Income Distribution, Factor Endowments, and Trade Openness”, **Toward Pro-Poor Policies Aid, Institutions, and Globalization**, Annual World Bank Conference on Development Economics Europe, Ed. Bertil Tungodden, Nicholas Stern, Ivar Kolstad, The World Bank, pp. 291-313.

TUPY, L. Marian (2005), **Trade Liberalization and Poverty Reduction in Sub-Saharan Africa**, CATO Institute Press, Policy Analysis No. 557.

UTKULU, Utku, Durmuş ÖZDEMİR (2004), “Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey”, **Economics of Planning**, Vol. 37, No. 3-4, pp. 245-266.

VERNON, Raymond (1966), “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 80, No. 2, pp. 190-207.

WINTERS, L. Alan, Neil MCCULLOCH, Andrew MCKAY (2004),

Hasan Alp ÖZEL, Funda SEZGİN

“Trade Liberalization and Poverty: The Evidence So Far”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 42, No. 1, pp. 71-115.

YILMAZ, Durmuş (2009), **Dış Ticarete Yapısal Dönüşüm: Küresel Dinamikler ve Türkiye Ekonomisi Açılış Konuşması**, İstanbul, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.